

ป่วย อังภากรณ์: เกียรติประวัติ*

มูลนิธิแมกไซไซ

* บุคคลสำคัญผู้แสดงบทบาทอยู่เบื้องหลังความสำเร็จของประเทศไทยในการขยายตัวทางเศรษฐกิจ โดยมีเสถียรภาพทางการเงินควบคู่กันไปก็คือ นายป่วย อังภากรณ์ ถึงแม้ว่าจะไม่เป็นที่รู้จักในหมู่นักเศรษฐศาสตร์มากนัก แต่ในวงการรัฐบาลและวงราชการรวมทั้งบุคคลผู้ต่อต้านความพยายามของเขาด้วย ต่างก็ให้ความยอมรับนับถือนายป่วย อังภากรณ์เป็นอย่างมาก นายธนาคารระดับระหว่างประเทศยกย่องนายป่วยว่าเป็นผู้ว่าการธนาคารกลางที่มีความสามารถดีเด่นคนหนึ่งของโลก ✕

นายป่วย อังภากรณ์ ถือกำเนิดเมื่อวันที่ 9 มีนาคม 2459 ที่บ้านในตลาคน้อย ซึ่งอยู่ในใจกลางย่านธุรกิจของกรุงเทพฯ เป็นบุตรคนที่ 4 ของครอบครัวซึ่งมีลูกชาย 5 คน ลูกสาว 2 คน บิดาชื่อนายชา อังภากรณ์ อพยพมาจากเมืองจีน และมีอาชีพ

* เดิมเป็นบันทึกประวัติ ซึ่งเขียนไว้เป็นภาษาอังกฤษ และคณะกรรมการมูลนิธิแมกไซไซใช้เป็นเอกสารประกอบการพิจารณาให้รางวัลแมกไซไซ สาขาบริการสาธารณะ แก่ นายป่วย อังภากรณ์ ในปี 2508 ไม่ปรากฏแน่ชัดว่าใครเป็นผู้เขียนเอกสาร ฉบับภาษาไทยตีพิมพ์ครั้งแรกในป่วย อังภากรณ์, อันเนื่องมาแต่ 6 ตุลาคม 2519 ซึ่งมูลนิธิโกลบอล คิมทอง จัดพิมพ์เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2523 ผู้แปลเอกสารนี้มีหลายท่าน แต่ไม่เปิดเผยชื่อ

เป็นพ่อค้าขายส่งปลา บิดาได้ถึงแก่กรรมเมื่อนายป้วยมีอายุเพียง 10 ปี ทำให้ภาระในการเลี้ยงดูลูกทั้งเจ็ด ตกอยู่กับนางเซาะเซ็งผู้มารดา ซึ่งเป็นคนจีนเกิดในไทย นางเซาะเซ็งมีความตั้งใจมั่นให้ลูกได้รับการศึกษาอย่างดีทุกคน ไม่ว่าจะต้องเสียค่าใช้จ่ายเท่าใดก็ตาม นายป้วยได้เผยถึงเรื่องนี้กับเพื่อนในภายหลังว่า แม่ต้องประสบกับความยากลำบากเป็นอย่างมากในการพยายามหารายได้มาเลี้ยงดู และส่งเสียให้ลูก ๆ ได้เล่าเรียนหนังสือ

นายป้วยได้เข้าศึกษาในชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษาแผนกภาษาฝรั่งเศสที่โรงเรียนอัสสัมชัญบางรัก วิชาที่ได้คะแนนดีเยี่ยมเป็นพิเศษคือภาษาฝรั่งเศสและคณิตศาสตร์ เมื่อสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนอัสสัมชัญในปี 2475 ทางโรงเรียนได้รับไว้เป็นครูสอนทันที โดยให้เงินเดือนเดือนละ 40 บาท ซึ่งนับว่ามากในสมัยนั้น เพราะว่าข้าราชการระดับเสมียนในสมัยนั้นได้รับเพียงเดือนละ 15 บาทเท่านั้น มารดาของนายป้วยได้เล่าให้ผู้ใกล้ชิดครอบครัวคนหนึ่งฟังว่า ลูกชายวัย 17 ปี ให้เงินนางถึงเดือนละ 30 บาท และเก็บไว้ใช้เองเพียง 10 บาท พร้อมทั้งพูดว่า ขณะนี้ป้วยกำลังรับผิดชอบครอบครัวแทนตนแล้ว

ในปี 2477 ได้มีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้นในกรุงเทพฯ ซึ่งกลายมาเป็นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปัจจุบัน ในสมัยนั้นไม่มีการบังคับให้เข้าเรียน ทางมหาวิทยาลัยได้พิมพ์คำบรรยายออกจำหน่ายในราคาถูก วิชาละประมาณ 2 บาท ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมให้นักศึกษาผู้ทำงานด้วยสามารถศึกษาด้วยตนเองได้ตามสะดวก เช่นเดียวกับคนไทยรุ่นหนุ่มสาวผู้หวังก้าวหน้าจำนวนหลายพันคนในตอนนั้น นายป้วยก็ได้ไปลงทะเบียนเข้าเป็นนักศึกษาที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองด้วย ในขณะที่ยังเป็นครูสอนหนังสืออยู่ที่โรงเรียนอัสสัมชัญ โดยใช้เวลาในตอนค่ำและวันสุดสัปดาห์ทำการศึกษาอย่างหมั่นเพียร จนสำเร็จการศึกษาได้รับปริญญาตรีทางกฎหมายและการเมืองในปี 2480 หลังจากนั้นนายป้วยก็ลาออกจากการเป็นครูที่โรงเรียนอัสสัมชัญ และเข้ามาทำงานเป็นล่ามให้กับศาสตราจารย์ชาวฝรั่งเศสผู้หนึ่งที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองเป็นเวลาประมาณ 8 เดือน

ในปี 2481 นายป้วยเข้าสอบแข่งขันชิงทุนรัฐบาล ได้รับทุนไปศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์และการคลังต่อในต่างประเทศ มารดาของนายป้วยได้มีโอกาสรับรู้และภาคภูมิใจในความสามารถของลูกชายครั้งนี้ก่อนถึงแก่กรรมในปีนั้น นายป้วยเลือกเข้าศึกษา

วิชาดังกล่าวที่ลอนดอนสกูลออฟอีโคโนมิกส์ (London School of Economics & Political Science) ในมหาวิทยาลัยลอนดอน และเป็นลูกศิษย์ของศาสตราจารย์ Lionel Robbins ศาสตราจารย์ Frederick Hayek และศาสตราจารย์ Harold Laski ในปี 2484 นายป๋วยก็สำเร็จปริญญาตรีทางเศรษฐศาสตร์

ถึงแม้ว่าจะมีคนไทยทั้งก่อนหน้าและจนถึงปัจจุบันนี้เคยได้รับปริญญาทำนองเดียวกันจากสถานศึกษาแห่งนี้แล้วก็ตาม แต่นายป๋วยเป็นคนไทยเพียงผู้เดียวที่สำเร็จการศึกษา โดยได้คะแนนเป็นอันดับหนึ่งในบรรดาเกียรตินิยมอันดับหนึ่งด้วยกัน ด้วยความสามารถอันนี้ทำให้นายป๋วยได้รับทุนลีเวอร์ฮูล์ม (Leverhulme Studentship) และได้เข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาเอกได้เสีย โดยไม่ต้องผ่านระดับปริญญาโท การศึกษาของนายป๋วยต้องหยุดชะงักลงช่วงหนึ่ง หลังจากเกิดสงครามโลกได้ไม่นานเมื่อไทยได้ประกาศเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น นายป๋วยกับกลุ่มนักศึกษาไทยจำนวนหนึ่งซึ่งไม่ยอมถูกส่งตัวกลับ ได้เข้าร่วมกันจัดตั้ง “ขบวนการเสรีไทย” ขึ้นในอังกฤษ เมื่อเดือนสิงหาคม 2485 ฝ่ายอังกฤษและอเมริกาก็กำลังพยายามจัดตั้งหน่วยพันธมิตรหลังแนวญี่ปุ่น พวกขบวนการเสรีไทยจึงได้อาสาสมัครเข้าประจำในหน่วยบุกเบิกของกองทัพบกอังกฤษ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะหาทางเข้าไปติดต่อกับขบวนการต่อต้าน ซึ่งเชื่อว่าจะได้มีการจัดตั้งขึ้นในไทย

นายป๋วยได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับกิจกรรมของเขาระหว่างสงครามไว้ในหนังสือชื่อ *ทหารชั่วคราว* ซึ่งจัดพิมพ์เป็นที่ระลึกงานศพของ พันเอกสรรค์ ยุทธวงศ์ น้องเขย เมื่อเดือนกรกฎาคม 2496 หนังสือเล่มนี้ “ทหารชั่วคราว” ร่วมสมัยกับนายป๋วยผู้หนึ่งกล่าวว่า เป็นการเขียนอย่างต่อมคน ตามแบบฉบับของชาวอังกฤษ ถึงบทบาทของตนเองที่มีต่อความสำเร็จของขบวนการเสรีไทยในช่วงที่ไทยถูกยึดครอง บันทึกเล่มนี้เขียนเป็นบันทึกเหตุการณ์ในรูปของบุรุษที่หนึ่งโดย “นายเข้ม” ซึ่งเป็นชื่อรหัสระหว่างสงครามของนายป๋วย

ในเดือนพฤศจิกายน 2485 อาสาสมัครไทยกลุ่มสำคัญ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนามของ “ช้างเผือก” (The White Elephants) ก็ถูกนำไปเข้าฝึกที่ศูนย์ฝึกกองกำลัง 136 นอกเมืองปูนาในอินเดีย เพื่อเตรียมตัวเข้าสงครามแบบจรวดในเดือนกันยายน 2486 นายป๋วยได้รับเลือกเป็นหนึ่งในสามของอาสาสมัครไทยกลุ่มแรกที่จะถูก

ส่งขึ้นฝั่งไทยจากเรือค้ำน้ำ โดยมีอุปกรณ์สื่อสารทางวิทยุพร้อม เพื่อหาทางติดตั้งการติดต่อทางวิทยุกับกองบัญชาการของอังกฤษในอินเดีย สำหรับใช้ติดต่องานด้านข่าวกรอง หลังจากได้รับเลือกแล้วนายป๊วยกับเพื่อนร่วมชุดอีกสองคนก็ถูกส่งไปเข้าโรงเรียนแห่งหนึ่งในกัลกัตตา เพื่อฝึกอบรมด้านการสืบราชการลับและด้านความมั่นคงปลอดภัย นอกจากนี้ทั้งสามคนยังต้องเข้าฝึกการขึ้นบกจากเรือค้ำน้ำที่เมืองทรินโกมาลี ในศรีลังกา ก่อนที่จะออกเดินทางมาประเทศไทยอีกด้วย เรือค้ำน้ำที่พาคณะนายป๊วยมาเข้าไทยต้องจอดรออยู่นอกฝั่งด้วยความกระวนกระวายเป็นเวลาถึงหนึ่งสัปดาห์ เพื่อรอรับสัญญาณที่นัดหมายไว้ล่วงหน้า แต่ก็ไม่ปรากฏสัญญาณดังกล่าว เมื่อเดินทางกลับมาถึงอินเดีย นายป๊วยต้องเข้าทำการฝึกเพื่อเตรียมตัวให้พร้อมอีก รวมทั้งฝึกกระโดดร่มที่ราวาลพินดี สำหรับกระโดดร่มลงมาโดยไม่มีหน่วยรับข้างล่าง เพื่อเข้ามาหาทางติดตั้งการติดต่อทางวิทยุในประเทศไทย

นายป๊วยซึ่งในขณะนั้นมียศเป็นร้อยโทในกองทัพบกอังกฤษ ได้กระโดดร่มลงในประเทศไทย แต่ปรากฏว่าเกิดผิดพลาดขึ้น แทนที่จะลงในป่ากลับตกลงในทุ่งนาใกล้หมู่บ้านแห่งหนึ่ง จึงถูกควบคุมตัวมาสถานีตำรวจ และถูกนำตัวส่งกรุงเทพฯ ในเวลาต่อมา เช่นเดียวกับเพื่อนร่วมคณะอีกสองคนที่ถูกจับกุมตัวไว้หลังจากกระโดดมาลงในหมู่บ้านอีกแห่งหนึ่ง หลังจากนั้นไม่นานผู้ที่ลอบเข้ามาในประเทศไทยชุดอื่น ๆ ก็ถูกจับกุมตัวมารวมกันไว้ บางรายก็มาจากสหรัฐอเมริกา บางรายมาทางบกจากยูเนียน และบางรายมาทางเรือจากเมืองโคลอมโบ ผู้ถูกจับกุมเหล่านี้ถูกสอบสวนโดยพวกญี่ปุ่น แต่ทว่าอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของตำรวจไทย ซึ่งปล่อยให้ทำอะไรได้อย่างเสรีที่บริเวณกักขัง รวมทั้งยังเอาหูไปนาเอาตาไปไร่กับการทำการต่าง ๆ ในช่วงกลางคืนอีกด้วย

การติดต่อทางวิทยุกับกองบัญชาการอังกฤษในอินเดียกระทำได้สำเร็จในเดือนกันยายน 2487 โดยความช่วยเหลือของสมาชิกขบวนการต่อต้านภายในประเทศ ซึ่งได้ยอมเสี่ยงให้บ้านของพวกเขาเป็นที่ใช้ติดต่อทางวิทยุ ในตอนกลางวัน บรรดานักโทษเหล่านี้ก็จะอยู่กันในบริเวณกักขังของตำรวจ และตระเตรียมการต่าง ๆ หรือไม่ก็ทำกิจธุระต่าง ๆ ให้เป็นปกติเพื่อปกปิด “การหลบหนี” ออกไปในช่วงกลางคืน กลุ่มผู้ถูกควบคุมตัวเหล่านี้สามารถติดต่อกับคนไทยที่มีชื่อเสียงสำคัญหลายคนเข้าเป็นสมาชิกของขบวนการได้ในช่วงเวลาต่อมา ฝ่ายตำรวจได้เข้าร่วมมือด้วย และ

ก็ปรากฏว่ามีสมาชิกของขบวนการกระจายอยู่ทั่วไปในทุกเหล่าทัพของกองทัพไทย ประมาณเดือนพฤษภาคม 2488 ขบวนการเสรีไทยในประเทศได้รวมตัวจัดตั้งขึ้นมาแข็งแรงพอสมควรแล้ว จึงมีการพาตัวนายป๋วยออกจากเมืองไทยทางหัวหินโดยเรือเร็วคาตาลินา

ในเดือนกันยายน 2487 ในระหว่างที่ถูก “จับกุม” อยู่ในประเทศไทย ร้อยโทป๋วยได้เลื่อนยศขึ้นเป็นร้อยเอก และในเดือนมิถุนายน 2488 ก็ได้รับยศเป็นพันตรี และจากนั้นก็ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้น M.B.E. ของอังกฤษ

นายป๋วยเดินทางกลับถึงอังกฤษ ในเดือนธันวาคม 2488 เพื่อทำการศึกษำชั้นปริญญาเอกต่อที่ L.S.E. และได้ทำการศึกษาค้นคว้าจนสำเร็จในปี 2492 โดยเขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “International Tin Control between the Wars (1920-1940)”

ในปี 2489 หลังจากเดินทางกลับอังกฤษได้ไม่นาน นายป๋วยก็ได้แต่งงานกับ มากาเรต สมิธ (Magaret Smith) ซึ่งศึกษาชั้นปริญญาตรีสาขาสังคมวิทยาที่ L.S.E. ในสมัยเดียวกับนายป๋วย ทั้งสองมีบุตรด้วยกัน 3 คนคือ จอน (Jon) บุตรคนโต เกิดในกรุงลอนดอนเมื่อเดือนกันยายน 2490 ส่วนอีก 2 คนเกิดในกรุงเทพฯ คือไมตรีหรือ Peter เกิดเดือนมีนาคม 2493 และใจหรือ Giles เกิดเดือนตุลาคม 2496

เพื่อเป็นการตอบแทนคุณความดีของการช่วยประเทศชาติในระหว่างสงคราม รัฐบาลสมัยนั้นจึงได้ยกเว้นบรรดานักศึกษา “เสรีไทย” ที่ได้รับทุนรัฐบาลไปศึกษาในต่างประเทศ จากการเข้ารับราชการชดใช้ทุนตามกำหนดเวลาที่ผูกมัด ด้วยประวัติดีเด่นทางด้านการศึกษาและการทหาร นายป๋วยจึงได้รับข้อเสนอให้ทำงานที่มีรายได้สูงจากบริษัทเอกชนจำนวนมาก ทั้งในประเทศและต่างประเทศ แต่นายป๋วยเลือกเดินทางกลับประเทศไทยในปี 2492 เพื่อเข้ารับราชการ โดยเริ่มต้นเหมือนผู้อื่นคือจากข้าราชการชั้นตรี ได้รับเงินเดือนประมาณเดือนละ 1,600 บาท

บทบาทของนายป๋วยในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและการรักษาเสถียรภาพของเงินบาท นับย้อนหลังไปได้ตั้งแต่เริ่มเข้ารับราชการใหม่ ๆ ความพยายามและบทบาทในด้านต่าง ๆ ของนายป๋วยสะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดของเขาที่ว่า รัฐบาลที่ทันสมัยและมีเหตุมีผลควรมีวัตถุประสงค์ทางเศรษฐกิจ 3 ประการ หนึ่ง การพัฒนา คือ การ

เพิ่มขึ้นของรายได้และทรัพย์สินของประเทศชาติ สอง เสดียรภาพ คือ การจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นไปอย่างสม่ำเสมอ ไม่ใช่แบบหยุดชะงักและเร่งเป็นช่วง ๆ และสาม ความเป็นธรรมทางสังคม คือ การกระจายทรัพย์สินให้เป็นไปอย่างเท่าเทียมกัน

นายป๋วยเริ่มรับราชการครั้งแรกในตำแหน่งเศรษฐกรประจำกรมบัญชีกลาง กระทรวงการคลัง ขณะนั้นเป็นช่วงที่เริ่มมีการเจรจาซื้อเงินจากธนาคารโลกเพื่อมาซ่อมแซมและปรับปรุงปัจจัยพื้นฐานต่าง ๆ ของประเทศให้ดีขึ้น ซึ่งรัฐบาลตระหนักดีว่าเป็นสิ่งจำเป็น สำหรับการพยายามขยายประเภทและเพิ่มปริมาณผลผลิตทางการเกษตร และสำหรับการหาทางพัฒนาให้เป็นประเทศอุตสาหกรรม ขณะเดียวกันการหาเงินดำเนินการดังกล่าวจำเป็นต้องมาจากการกู้ยืมจากต่างประเทศเพื่อมีให้เงินตราสำรองระหว่างประเทศสำรองหรือหอดูดเงินไป โครงการสำคัญ ๆ ในครั้งนั้นก็ ได้แก่ การสร้างเขื่อนเจ้าพระยาที่จังหวัดชัยนาท เพื่อประโยชน์ในการจัดส่งน้ำเข้ามา การซ่อมแซมสถานีรถไฟหัวลำโพง ซึ่งถูกทำลายไปบางส่วนจากการโจมตีทางอากาศในระหว่างสงคราม และการขยายและปรับปรุงท่าเรือกรุงเทพฯ

ถึงแม้ว่านายป๋วยในสมัยนั้นยังเป็นเจ้าหน้าที่ชั้นผู้น้อย แต่บรรดาผู้ร่วมงานก็ยอมรับว่า ความรอบรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจและโครงการที่จะจัดทำ ตลอดจนไหวพริบและความตั้งใจทำงานโดยไม่ย่อท้อของนายป๋วย มีส่วนอย่างสำคัญต่อความสำเร็จของการได้เงินกู้เหล่านี้มา ซึ่งนับเป็นแรงกระตุ้นสำคัญต่อการปรับปรุงประเทศและการขยายตัวทางเศรษฐกิจช่วงหลังสงครามของไทย ต่อมานายป๋วยก็ถูกส่งไปสหรัฐอเมริกาเพื่อเข้าฝึกอบรมเกี่ยวกับโครงการเงินกู้ครั้งนี้ภายใต้ความอุปถัมภ์ของธนาคารโลก

ในปี 2495 นายป๋วยได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งระดับสูงเป็นผู้ช่วยฝ่ายวิชาการของปลัดกระทรวงการคลัง ด้วยความสนใจทางด้านการศึกษาและต้องการที่จะเผยแพร่ความรู้ที่ได้เล่าเรียนมาจากต่างประเทศ นายป๋วยจึงได้ทำงานเป็นผู้บรรยายพิเศษวิชาเศรษฐศาสตร์ด้วยในตอนเย็น ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำบรรยายวิชาเศรษฐศาสตร์ประยุกต์ (Applied Economics) ของนายป๋วย สำหรับนักศึกษาชั้นปีที่ 4 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่จะเผยแพร่

แพร่การศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์ ได้รับการพิมพ์ออกมาเป็นหนังสือชื่อ *เศรษฐกิจประเทศไทย* ในเดือนตุลาคม 2498 ส่วนคำบรรยายเกี่ยวกับหลักธรรมจริยาซึ่งควรยึดถือในทางเศรษฐศาสตร์นั้น ยังคงอยู่ในรูปเดิม ไม่มีการตีพิมพ์ออกมาเป็นเล่ม แต่ได้รับการแก้ไขปรับปรุงให้ทันสมัยและชัดเจนทำให้รุนแรงน้อยลงในบางแห่ง โดยคุณสุภาพ ยศสุนทร ซึ่งเป็นผู้ช่วยนายป๋วยและมีชื่ออยู่ในฐานะผู้เขียนร่วม นายป๋วยได้เห็นว่า **ธรรม** และ **ศีล** ตามหลักพุทธศาสนานั้นมีความสอดคล้องกันในทางเศรษฐศาสตร์ด้วย **ธรรม** หมายถึง การช่วยเหลือให้บุคคลและสังคมโดยรวมดีขึ้น ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญคือ ความยุติธรรม ส่วน **ศีล** หมายถึง การละเว้นจากการสร้างความเดือดร้อนให้ตนเองและผู้อื่น นายป๋วยได้ขยายความโดยยกตัวอย่างกรณีที่ดีว่าขัดกับธรรมและศีล หรือหลักธรรมจริยาในทางเศรษฐศาสตร์ไว้หลายกรณี ได้แก่

1. ข้าราชการผู้รับสินบนหรือใช้อำนาจหน้าที่เพื่อประโยชน์ส่วนตน
2. ข้าราชการผู้เกี่ยวข้องกับธุรกิจเอกชนในฐานะประธานหรือกรรมการบริษัท ซึ่งมีผลประโยชน์ขัดกับหน่วยงานซึ่งข้าราชการผู้นั้นปฏิบัติงานอยู่ ถึงแม้ว่าจะเป็นผู้มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีได้ใช้ตำแหน่งหน้าที่ของตนก่อให้เกิดประโยชน์กับธุรกิจนั้นก็ตาม
3. ข้าราชการผู้ที่มีได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพแม้ว่าจะเป็นผู้มีความซื่อสัตย์สุจริตก็ตาม
4. นโยบายเศรษฐกิจซึ่งเอื้อประโยชน์ต่อคนกลุ่มน้อย ในขณะที่เป็นผลร้ายต่อคนส่วนใหญ่
5. บุคคลผู้สมรู้ร่วมคิดกับข้าราชการ เพื่อเอาเปรียบสาธารณชน
6. ข้อจำกัดต่าง ๆ ซึ่งรัฐบาลออกบังคับใช้อย่างไม่สมเหตุสมผล
7. การหลีกเลี่ยงภาษีอากรของบุคคลและบริษัทห้างร้าน
8. การกักตุนสินค้าในยามขาดแคลน โดยมุ่งกำไรหากำไรในตลาดมืด
9. ราษฎรผู้ปราศจากอาชีพ ผู้ไม่พยายามหาเลี้ยงชีพโดยสุจริตหรือไม่ตระหนักถึงหน้าที่ของตนในฐานะพลเมืองของชาติ ผู้ปราศจากสติขบถยังและความรู้สึกผ่องแผ้วผ่องเบา ผู้ที่พยายามเอาเปรียบผู้อื่น และผู้ไม่พยายามชวนชววยหาความรู้ใส่ตัวและคอยขัดขวางความก้าวหน้า

10. ชนกลุ่มน้อยซึ่งกลายเป็นผู้ร่ำรวยอย่างมหาศาลในขณะที่ประชาชนส่วนใหญ่มีความยากจนแร้นแค้น
11. ผู้ที่ประสบความสำเร็จในทางธุรกิจและมีรายได้อย่างสูง หรือผู้ที่ได้รับมรดกตกทอดจำนวนมาก แต่มิได้นำทรัพย์สินเหล่านั้นมาลงทุนในทางที่ก่อให้เกิดผลผลิตอันจะช่วยการพัฒนาทางเศรษฐกิจ

นายปิวยได้เสริมว่า การที่คนจนจะเรียกร้องให้คนรวยแบ่งปันทรัพย์สินมาให้โดยคนจนเหล่านั้นไม่ทำงาน ก็นับว่าเป็นเรื่องที่ไม่สอดคล้องกับหลักธรรมจริยาเช่นกัน นอกจากนี้ก็ยังเป็นสิ่งไม่ถูกต้องอีกเช่นกันที่จะยึดทรัพย์สินของคนรวยโดยกำลัง หรือการสร้างอคติต่อคนรวยอันจะทำให้คนรวยเหล่านั้นหมดกำลังใจที่จะทำงานและขยายผลผลิต นายปิวยสรุปว่า การจัดเก็บภาษีเงินได้ในอัตราก้าวหน้าตามระดับของรายได้ และการจัดเก็บภาษีมรดก จะเป็นทางแก้ปัญหาคือโดยสันติอย่างหนึ่ง

ในปี 2498 นายปิวยได้แสดงปาฐกถาอย่างตรงไปตรงมาเกี่ยวกับการใช้วิชาเศรษฐศาสตร์ในประเทศไทย นายปิวยกล่าวว่า “นักเศรษฐศาสตร์ซึ่งมีประสบการณ์และความสามารถ ควรได้รับมอบหมายให้แก้ปัญหาเศรษฐกิจ... โดยทั่วไปแล้วก็เป็นที่ทราบกันดีว่าเหตุผลทางการเมืองเป็นตัวกำหนดบทบาทการใช้เศรษฐศาสตร์ แต่อย่างไรก็ตามการเมืองทั้งหลายก็ควรจะตระหนักว่า การใช้วิชาเศรษฐศาสตร์เป็นเครื่องมือดำเนินนโยบายของสังคมนั้นมิใช่สิ่งเดียวกับการพยายามบิดเบือนกฎเกณฑ์ทางเศรษฐศาสตร์เพื่อสนองตัณหาทางการเมือง”

ในปี 2498 นายปิวยได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรองผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย และเป็นกรรมการอำนวยการผู้หนึ่งในสภาเศรษฐกิจแห่งชาติ การดำรงตำแหน่งเหล่านี้ควบคู่กับตำแหน่งเดิมในกระทรวงการคลัง ทำให้นายปิวยอยู่ในฐานะสำคัญที่พร้อมจะให้การสนับสนุน ตลอดจนช่วยกำหนดและดำเนินการแก้ไขปรับปรุงนโยบายด้านการค้า การปริวรรตเงินตราและการเงิน และการคลังของประเทศ ซึ่งให้ผลอย่างกว้างไกลในเวลาต่อมา

ในปี 2498 รัฐบาลได้ล้มเลิกกิจการผูกขาดข้าวส่งออกของรัฐบาล และเงินตราต่างประเทศที่ได้จากการส่งออกก็ไม่ต้องนำมาแลกเปลี่ยนกับรัฐบาลตามอัตราทางการที่กำหนดขึ้นมาโดยปราศจากหลักเกณฑ์อีกต่อไป เพื่อเป็นการหาทางชดเชยรายได้จากอัตราแลกเปลี่ยนส่วนนี้ รัฐบาลจึงได้นำวิธีการเก็บค่าพรีเมียมข้าวที่เปลี่ยนแปลง

ตามสภาพการณ์ได้มาใช้ ซึ่งมีผลทำให้ราคาข้าวส่งออกของไทยสามารถแข่งขันในตลาดโลกได้ และขณะเดียวกันราคาข้าวในประเทศก็อยู่ในระดับต่ำด้วย การลดระดับการควบคุมของรัฐบาลโดยมาตรการนี้ ยังไม่มากเท่าที่นายปิวยปรารถนาจะเห็น แต่ก็นับว่าเป็นทางออกที่ดีที่สุดภายใต้สถานการณ์ขณะนั้น

ในระบอบนั้นได้มีการยกเลิกระบบอัตราแลกเปลี่ยนหลายอัตรา และหันมาใช้ระบบอัตราแลกเปลี่ยนอัตราเดียว ซึ่งกำหนดขึ้นมาโดยอุปทานและอุปสงค์ในตลาดที่มีการแข่งขันอย่างเสรี นอกจากนี้เพื่อเป็นการจัดความผันผวนในระยะสั้นของอัตราแลกเปลี่ยน จึงได้มีการจัดตั้งกองทุนรักษาระดับอัตราแลกเปลี่ยนขึ้นมาทำหน้าที่ซื้อจากธนาคารพาณิชย์เมื่อมีเงินตราต่างประเทศเกินความต้องการ และทำการขายเมื่อมีอุปสงค์มากกว่าอุปทาน กองทุนรักษาระดับอัตราแลกเปลี่ยนนี้จัดตั้งขึ้นมาเป็นองค์กรอิสระ มีสำนักงานอยู่ที่ธนาคารแห่งประเทศไทย และมีการควบคุมทางนโยบายโดยคณะกรรมการ ซึ่งประกอบด้วย รัฐมนตรีคลังเป็นประธาน และกรรมการอีก 3 คนคือ รัฐมนตรีเศรษฐกิจ รัฐมนตรีต่างประเทศ และผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ทรัพย์สินของกองทุนฯ ซึ่งประกอบด้วยเงินตราต่างประเทศและเงินบาท แยกเก็บเป็นพิเศษจากทรัพย์สินของรัฐบาลและของธนาคารแห่งประเทศไทย ด้วยความเชี่ยวชาญในการบริหาร เงินทุนเบื้องต้นจำนวน 1,200 ล้านบาท ได้เพิ่มมากขึ้นในเวลาต่อมา จากการโอนเงินตราสำรองระหว่างประเทศมาเข้ากองทุน และจากกำไรในการแลกเปลี่ยนเงินตรา กองทุนฯ สามารถรักษาระดับความผันผวนของอัตราแลกเปลี่ยนไว้ได้ภายในช่วงเวลาที่กำหนด

ในปี 2499 ได้มีการเพิ่มอัตราดอกเบี้ยสำหรับพันธบัตรรัฐบาลกำหนดได้เดือนคืนระยะยาวขึ้นเป็นร้อยละ 8 พร้อมทั้งยกเว้นภาษีเงินได้ให้ด้วย ธนาคารออมสิน ธนาคารพาณิชย์ องค์กรเอกชน ตลอดจนบริษัทและประชาชนโดยทั่วไป จึงหันมาลงทุนในพันธบัตรรัฐบาลกันเป็นจำนวนมาก ทำให้รัฐบาลมีเงินทุนไว้ใช้จ่ายในกิจการของรัฐบาลได้โดยไม่ต้องขอกู้จากต่างประเทศมากนัก

จากผลของการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ฐานะทางด้านการคลังของรัฐบาลก็มีความมั่นคงขึ้นโดยลำดับ จนกระทั่งสามารถควบคุมการขาดดุลของรัฐบาลไว้ในอัตราส่วนต่อรายได้ที่สมเหตุสมผลได้ภายในปี 2501 อย่างไรก็ตามการปฏิรูปและปรับปรุง

ทั้งหลายที่กล่าวมานี้ ก็มีใช้สิ่งที่ได้มาโดยง่าย นายป๋วยได้กล่าวกับเพื่อนคนหนึ่งว่า บทบาทของเขานั้นส่วนใหญ่มิได้เป็นไปในทางที่สร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ให้ดีขึ้น แต่เป็นไปในทางที่พยายามเหนี่ยวรั้งมิให้รัฐบาลดำเนินการ อันจะก่อให้เกิดผลร้ายมากกว่า ปรากฏว่ามีอยู่บ่อยครั้ง ที่นายป๋วยมีความขัดแย้งกับผู้มีอิทธิพลหลายคนในสมัยนั้น

ประมาณปลายปี 2498 นายทหารคนสำคัญบางคนในคณะรัฐบาลเห็นว่า นายป๋วยต่อต้านแผนการยึดครองธนาคารพาณิชย์แห่งหนึ่งของตน จึงได้ทำการปลด นายป๋วยออกจากตำแหน่งรองผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ขณะนั้นเป็นช่วงที่อยู่ระหว่างการปรับปรุงทางการค้าและการเงินของประเทศพอดี แต่ความพยายามดังกล่าวก็ดำเนินต่อมาด้วยดีโดยเพื่อนร่วมงานที่มีความคิดเห็นทำนองเดียวกันกับนายป๋วย จนกระทั่งเสร็จสิ้นเมื่อปี 2499 นายป๋วยได้ขออนุญาตลาราชการในตอนนั้นเพื่อไปทำงานค้นคว้าที่ Chatham House ในกรุงลอนดอนตามที่ได้รับการติดต่อจากศาสตราจารย์ Frederic Benham อดีตอาจารย์ผู้หนึ่งของนายป๋วย แต่รัฐบาลสมัยนั้นได้เสนอตำแหน่งที่ปรึกษาเศรษฐกิจการคลังประจำสถานเอกอัครราชทูตไทยในกรุงลอนดอนให้นายป๋วยแทน ซึ่งนายป๋วยก็ยินดีรับ

นอกจากจะทำหน้าที่ของผู้แทนกระทรวงการคลังประจำสถานทูตไทยในกรุงลอนดอนแล้ว นายป๋วยยังได้รับมอบหมายให้หาทางชักจูงให้นักลงทุนในยุโรปและในอังกฤษมาลงทุนในกิจการอุตสาหกรรม และในกิจการค้ายางพาราและดีบุกด้วย หลังจากประเทศไทยได้สมัครเข้าเป็นสมาชิกในคณะมนตรีเศรษฐกิจระหว่างประเทศแล้ว นายป๋วยก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้แทนถาวรของไทยในคณะมนตรีฯ และได้รับคัดเลือกเป็นรองประธานคณะมนตรีในปี 2501-2502 ในฐานะหัวหน้าคณะผู้แทนไทย นายป๋วยได้แสดงความสามารถของการเจรจาได้อย่างดีเยี่ยม ทำให้ประเทศไทยได้รับโควตาดีบุกเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 7.35 เป็นร้อยละ 8.8 หรือเพิ่มขึ้นประมาณ 2,200 ตัน ในช่วงปีที่ตลาดดีบุกโลกกำลังประสบปัญหาตกต่ำอย่างหนัก

หลังจาก “คณะปฏิวัติ” ได้เข้าทำการยึดอำนาจจากรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามในปี 2501 ได้ไม่นาน นายป๋วยก็ได้รับแต่งตั้งจากจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ให้เป็นผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ตั้งขึ้นใหม่ในสำนักนายกรัฐมนตรี

ตรี นายปวยต้องเดินทางไปมาระหว่างกรุงเทพฯ และลอนดอนอยู่ระยะหนึ่ง จนกระทั่งการเจรจาเกี่ยวกับคิบูคเสร็จสิ้นลงปี 2503 ซึ่งมีผลให้โควต้าส่งออกของไทยเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 9 ของตลาดโลก และขณะเดียวกันปัญหาการลักลอบนำคิบูคออกก็ได้รับการแก้ไขอย่างเป็นทางการในขณะนั้น

ในปี 2498 นายปวยได้ริเริ่มให้หน่วย Public Administration Service จากสหรัฐอเมริกาเข้ามาทำการศึกษารับปรุงระบบการบัญชีและการงบประมาณของไทย การศึกษารั้งนี้ซึ่งดำเนินไปในระหว่างที่นายปวยอยู่ในลอนดอน ได้ส่งผลให้มีการออกพระราชบัญญัติระเบียบงบประมาณแผ่นดิน พ.ศ. 2502 ขึ้นมาในสมัยที่นายปวยกลับมาดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสำนักงานงบประมาณแล้ว พระราชบัญญัติฉบับนี้กำหนดระเบียบและวิธีการต่าง ๆ เกี่ยวกับการเตรียมงบประมาณ การควบคุม และการจ่ายเงิน นับแต่ได้นำพระราชบัญญัติฉบับนี้ออกใช้ การใช้จ่ายเงินเกินงบประมาณที่ตั้งไว้ของรัฐบาล ซึ่งก่อนหน้านี้นี้อยู่มาก ได้หายไปเกือบหมดสิ้น ✦

สำนักงานงบประมาณ ซึ่งมีเจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่เป็นผู้เชี่ยวชาญทางเศรษฐศาสตร์และนักบัญชี มีหน้าที่รวบรวมประมาณการรายจ่ายจากหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐบาล เสนอแนะการจัดสรรเงินงบประมาณและจัดทำร่างงบประมาณเสนอต่อคณะรัฐมนตรี หลังจากนั้นร่างงบประมาณขั้นต้นก็จะถูกส่งเข้ารัฐสภา โดยมีคณะกรรมการคณะหนึ่ง ซึ่งมีอำนาจแก้ไขเปลี่ยนแปลงตามที่เห็นควรได้ด้วย เป็นผู้พิจารณารายละเอียด จากนั้นรัฐสภาจึงพิจารณาเพื่อผ่านออกมาเป็นกฎหมายใช้บังคับต่อไป ปัจจุบันรัฐบาลได้จัดพิมพ์งบประมาณแต่ละปีไว้โดยมีรายละเอียดมากขึ้น เพื่อให้ประชาชนได้ทราบว่ารัฐบาลจะใช้จ่ายมากน้อยเท่าใดและเพื่อประโยชน์อะไร ยิ่งไปกว่านั้นหลังจากที่ได้มีพระราชบัญญัติจัดตั้งสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้นมาในปี 2502 หน่วยงานรัฐบาลและรัฐวิสาหกิจทุกแห่งที่มีคณะกรรมการบริหารเป็นอิสระ ต้องเสนอโครงการเงินทุนให้สภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติพิจารณาอนุมัติอีกด้วย ไม่ว่าหน่วยงานเหล่านั้นจะของงบประมาณรายจ่ายประจำปีหรือไม่ก็ตาม

✦ ในปี 2502 ได้มีการจัดตั้งสำนักงานเศรษฐกิจการคลังขึ้น เพื่อทำหน้าที่ให้คำปรึกษาด้านนโยบายแก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง โดยมีผู้อำนวยการสำนักงานทำหน้าที่เสมือนหัวหน้าหน่วยเสนาธิการของรัฐมนตรี หลังจากที่ได้รับคำแนะนำ

ว่า ผู้ที่จะดำรงตำแหน่งนี้ควรเป็นข้าราชการระดับสูงผู้มีความสามารถและเป็นที่ยอมรับนับถืออย่างสูง รัฐมนตรีคลังสมัยนั้นจึงเลือกนายป๋วยเข้าดำรงตำแหน่งนี้

เมื่อมีคดีอื้อฉาวเรื่องการพิมพ์ธนบัตรเกิดขึ้นในเดือนมิถุนายน 2502 รัฐมนตรีคลังสมัยนั้น ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยควบคู่ไปด้วย ต้องลาออกจากตำแหน่งและถูกส่งตัวฟ้องศาล นายป๋วยจึงได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย

ธนาคารแห่งประเทศไทย ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อเดือนธันวาคม 2485 เพื่อเป็นสถาบันกลางทางด้านการเงิน นับเป็นนายธนาคารสำหรับรัฐบาลและสำหรับธนาคารพาณิชย์ทั่วไป นอกจากนี้ ยังมีหน้าที่รับผิดชอบการพิมพ์ธนบัตร และการควบคุมปริมาณเงินและสินเชื่อของประเทศ ตลอดจนทำหน้าที่เป็นตัวแทนของรัฐบาล ในส่วนที่เกี่ยวกับการควบคุมทางด้านเงินตราและหนี้สาธารณะ ในด้านการกำกับและควบคุมธนาคารพาณิชย์ และในด้านการร่วมมือประสานงานกับสถาบันการเงินระหว่างประเทศ ธนาคารแห่งประเทศไทยไม่รับเงินฝากจากเอกชนและไม่มีการดำเนินการแข่งธนาคารพาณิชย์ และนับได้ว่าเป็นหน่วยงานสำคัญที่สุด ที่มีหน้าที่รับผิดชอบต่อเสถียรภาพทางการเงิน ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำเนินธุรกิจประจำวันและสำหรับการพัฒนาประเทศ นอกจากนี้ความเชื่อมั่นในความมั่นคงทางเศรษฐกิจและการเงินของประเทศ ยังขึ้นอยู่กับความสำคัญกับการมีเสถียรภาพดังกล่าว

นายป๋วย อึ๊งภากรณ์ ได้สร้างภาพพจน์ใหม่ของธนาคารแห่งประเทศไทยให้เป็นหน่วยงานที่ทรงความสามารถในด้านการงาน และยึดมั่นในหลักธรรมจริยาอย่างไม่สั่นคลอน^{*} ในฐานะผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย นายป๋วยได้วางตัวอย่างเป็นอิสระ และไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองใด ๆ ทั้งสิ้น เนื่องจากตระหนักดีว่า การยึดมั่นในแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในรูปแบบเดิมเพียงอย่างเดียวยังไม่เพียงพอ ดังนั้นนายป๋วยจึงร่วมมือบทบาทอย่างแข็งขันในการอภิปรายและการวางแผนโครงการพัฒนาต่าง ๆ และขณะเดียวกันก็ทำการคัดค้านเมื่อเห็นว่ามิได้เป็นการกระทำเพื่อผลประโยชน์ต่อส่วนรวมโดยแท้จริง นายป๋วยได้พยายามแนะนำ ชักจูง และบางครั้งโดยการสร้างความกดดันอย่างละมุนละม่อมให้เจ้าหน้าที่และธนาคารพาณิชย์ทั้งหลายที่ออกนอกกลุ่มนอกทางกลับเข้ามา

อยู่ในแนวเดียวกัน ในกรณีที่มีการขัดแย้งในหลักการอย่างรุนแรง นายป๋วยก็พร้อมที่จะลาออกทุกขณะ

✦ ในช่วง 15 ปีแรก ธนาคารแห่งประเทศไทย ไม่สามารถจัดสรรเงินทุนให้กับภาคธุรกิจการค้าได้อย่างเพียงพอ ทั้งนี้เพราะว่าเงินทุนส่วนใหญ่ถูกจัดสรรไปแก้ปัญหาการขาดดุลของรัฐบาล นายป๋วยมีความเชื่อว่าหนทางแก้ปัญหาที่มีได้อยู่ที่การจำกัดการนำเข้า แต่อยู่ที่การขยายการค้าของประเทศออกไป ดังนั้นธนาคารแห่งประเทศไทย ภายใต้การบริหารของนายป๋วยจึงได้ริเริ่มใช้มาตรการใหม่ ๆ และปรับปรุงระบบการเงินการธนาคาร อันเป็นการส่งเสริมการส่งออก และมีผลอย่างสำคัญในการทำให้ระบบการธนาคารเป็นไปอย่างมีระเบียบและมีประสิทธิภาพ จากการแก้ไขกฎหมายเงินตราในปี 2501 ซึ่งทำให้สามารถใช้พันธบัตรรัฐบาลและเอกชนเป็นเงินตราสำรองได้มากขึ้น และจากมาตรการต่าง ๆ เพื่อปรับปรุงฐานะทางการเงินของรัฐบาลร่วมกัน ธนาคารแห่งประเทศไทยก็สามารถเน้นการจัดสรรเงินทุนไปสู่ภาคเอกชนได้มากขึ้น

จากเดือนกันยายน 2502 เป็นต้นมา ธนาคารแห่งประเทศไทยได้อนุญาตให้ธนาคารพาณิชย์ออกตั๋วสัญญาใช้เงิน เพื่อกู้ยืมเงินจากจำนวนพันธบัตรรัฐบาลที่ฝากไว้ที่ธนาคารแห่งประเทศไทยได้ ในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 8 ต่อปี อีกไม่กี่เดือนต่อมา อัตราดอกเบี้ยสำหรับตั๋วเงินคงคลังเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 2.9 เป็นร้อยละ 4.5 และเป็นร้อยละ 5 ในปี 2504 ถึงแม้ว่าตั๋วเงินคงคลังที่ออกให้เมื่อมีผู้ต้องการ จะไม่เป็นที่นิยมสำหรับธนาคารและนักลงทุนทั่วไป มากเท่ากับพันธบัตรระยะยาวอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 8 ต่อปี ก็ตาม แต่ธนาคารพาณิชย์ก็นำเงินทุนส่วนที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ของคนมาลงทุนกันมากในรูปตั๋วเงินคงคลังซึ่งมีระยะเวลาถี่ลอนคิ่นแตกต่างกันไปจากธนาคารแห่งประเทศไทย

สำหรับอัตรารับช่วงซื้อลดซึ่งถูกกำหนดไว้ร้อยละ 7 ต่อปีมาตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ 2488 นั้น ไม่ได้มีการใช้ประโยชน์กันเท่าใด จนกระทั่งถึงเดือนพฤศจิกายน 2502 เมื่อธนาคารแห่งประเทศไทยได้ประกาศลดอัตราลงมาเหลือร้อยละ 5 ต่อปี สำหรับการรับช่วงซื้อลดตั๋วสัญญาใช้เงินจากการส่งออก ในปี 2506 การรับช่วงซื้อลดขยายวงออกไปถึงตั๋วสัญญาใช้เงินจากการจัดหาวัตถุดิบเพื่อใช้ในกิจการอุตสาหกรรม และในปี 2507 ก็ขยายรวมถึงตั๋วสัญญาใช้เงินของการขายผลผลิตอุตสาหกรรม

โดยเครดิตด้วย อย่างไรก็ตามการพาณิชย์แต่ละธนาคารจะนำตัวสัญญาใช้เงินมาขายลดรวมกันได้ไม่เกินวงเงินสูงสุด ที่ตั้งเอาไว้สำหรับแต่ละธนาคาร ซึ่งวงเงินสูงสุดนี้ จะได้รับการพิจารณาเปลี่ยนแปลงอยู่เป็นประจำ เพื่อให้สอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจธนาคารพาณิชย์ที่ไม่สามารถดำรงเงินสดสำรองตามกฎหมายได้ จะไม่ได้รับอนุญาตให้ใช้ประโยชน์จากบริการนี้

การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ช่วยเสริมสร้างความเชื่อมั่นของสาธารณชนในธนาคารพาณิชย์มากขึ้น ทำให้ธนาคารพาณิชย์มีกิจกรรมในวงที่กว้างขวางขึ้น และมีบทบาทสำคัญในการจัดหาเงินทุนสนองความต้องการในการพัฒนาและการขยายธุรกิจการพาณิชย์ หลักฐานประการหนึ่งซึ่งแสดงถึงความเชื่อมั่นในธนาคารพาณิชย์ก็คือเงินตราที่อยู่ในมือประชาชนได้ลดลงอย่างมากจากประมาณร้อยละ 82 ของปริมาณเงินในปี 2485 เหลือเพียงร้อยละ 56 เมื่อสิ้นปี 2507

พระราชบัญญัติธนาคารพาณิชย์ พ.ศ. 2504 ซึ่งนายปวิญเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการร่าง ในขั้นตอนหลัง ๆ ได้ให้อำนาจธนาคารแห่งประเทศไทยในการควบคุมระบบการธนาคารมากขึ้น พระราชบัญญัติฉบับนี้ได้กำหนดอัตราดอกเบี้ยเงินฝากไว้สูงพอสมควรเพื่อทำให้ธนาคารพาณิชย์ซึ่งก่อนหน้านี้จ่ายอัตราดอกเบี้ยสูงกว่าที่กฎหมายอนุญาตได้มีการปฏิบัติที่เป็นไปในแนวเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีการกำหนดให้ธนาคารพาณิชย์ดำรงเงินสดสำรองจำนวนหนึ่ง ซึ่งคิดเป็นร้อยละของเงินฝากไว้กับธนาคารระหว่างประเทศอีกด้วย ขณะเดียวกันทรัพย์สินที่มีความเสี่ยงสูงของธนาคารพาณิชย์แต่ละแห่งก็จะถูกกำหนดไว้ไม่เกินสัดส่วนจำนวนหนึ่ง เมื่อเทียบกับเงินทุนของธนาคาร

ถึงแม้ว่ากฎหมายและระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับหลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้และอัตราดอกเบี้ย จะไม่ได้รับการถือปฏิบัติกันอย่างกว้างขวางในตอนแรกก็ตาม นายปวิญก็มิได้สั่งปิดธนาคารที่ไม่ดำเนินการให้เป็นไปตามกฎข้อบังคับเหล่านี้ในทันทีทันใดแต่อย่างใด แต่ได้ใช้วิธีชักจูงเกลี้ยกล่อมให้หันมาปฏิบัติตาม สำหรับประเทศที่มีประสิทธิภาพในระบบการธนาคารพาณิชย์ยังไม่ยาวนานพอเช่นนี้ ต้องนับว่าเป็นความสามารถของนายปวิญที่สามารถทำให้ธนาคารส่วนใหญ่ยอมปฏิบัติตามกฎข้อบังคับใหม่ จะมีข้อยกเว้นก็เพียงหนึ่งหรือสองธนาคารที่มีฐานะทางการเงินมั่นคงอย่างแข็งแรงอยู่เท่านั้น ส่วนในกรณีที่มีปัญหาหรือเรื่องราวอันใดที่ยังไม่กระจ่างชัด โดยปกติก็มักจะมี

แจ้งอธิบายให้เข้าใจกันในการประชุมประจำเดือนกับสมาคมนายธนาคารไทย และในการหารือเป็นระยะ ๆ กับกลุ่มนายธนาคารต่างประเทศ

ภายใต้พระราชบัญญัติเงินตรา พ.ศ.2501 ธนาคารแห่งประเทศไทยต้องสำรองทองคำ เงินตราต่างประเทศ และหลักทรัพย์ต่าง ๆ รวมกันไม่น้อยกว่าร้อยละ 60 ของธนบัตรที่พิมพ์ออกใช้ จากการใช้นโยบายทางการเงินที่เหมาะสมของรัฐบาลตามคำแนะนำของนายป๋วย ทำให้เงินสำรองนี้มีปริมาณสูงกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้เป็นจำนวนมากในช่วงปี 2505-2506

ด้วยความเพียรพยายามในความรับผิดชอบทางการเงิน นายป๋วยก็ประสบความสำเร็จเมื่อเดือนตุลาคม 2506 ในการต่อสู้เสียดักค่านที่มีมาเป็นเวลานาน ต่อการกำหนดค่าเสมอภาคของเงินบาทไว้เท่ากับมูลค่าของทองคำบริสุทธิ์ 0.0427245 กรัม ซึ่งมีผลให้อัตราแลกเปลี่ยนสอดคล้องกับอัตรา 20.80 บาทต่อเหรียญสหรัฐอเมริกาด้านราคาตลาดในตอนนั้น ธนาคารแห่งประเทศไทยได้ประมาณว่า จะยอมให้อัตราแลกเปลี่ยนขึ้นลงได้ตามราคาตลาด ไม่เกินร้อยละ 1 ของค่าเสมอภาคสำหรับกรณีการซื้อขายขณะนั้น ส่วนกรณีการซื้อขายแลกเปลี่ยนล่วงหน้า อัตราแลกเปลี่ยนจะขึ้นลงได้มากกว่านั้น การเคลื่อนไหวในลักษณะนี้นับเป็นการสร้างหลักประกันในเสถียรภาพของค่าเงินบาทที่สมเหตุสมผล ในช่วงที่การพิมพ์ธนบัตรออกใช้ของไทย มีทองคำและเงินตราต่างประเทศสกุลแข็งและแลกเปลี่ยนได้รวดเร็วหนุนหลังอยู่ถึงร้อยละ 80 ของธนบัตรที่พิมพ์ออกใช้ และขณะเดียวกันมูลค่าสำรองทองคำและเงินตราต่างประเทศยังมีค่าเท่ากับมูลค่าการนำเข้าถึง 10 เดือนอีกด้วย

มาตรการข้างต้นนี้เป็นที่รอคอยกันมาช้านาน โดยนักธุรกิจและสถาบันการเงินทั้งในประเทศและระหว่างประเทศนับตั้งแต่ปี 2492 เมื่อประเทศไทยได้ร่วมลงนามในความตกลงของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ซึ่งระบุว่า ประเทศสมาชิกแต่ละประเทศต้องกำหนดค่าเสมอภาคเงินสกุลของตนกับค่าทองคำ ทั้งนี้เพื่อรักษาเสถียรภาพของอัตราแลกเปลี่ยนระหว่างเงินสกุลต่าง ๆ เจ้าหน้าที่กองทุนการเงินระหว่างประเทศหลายคนต่างแปลกใจว่า ทำไมประเทศไทยไม่สามารถดำเนินการตามข้อตกลงได้ จนกระทั่ง 14 ปีให้หลัง นายป๋วยได้ตอบคำถามนี้โดยเล่านิทานเกี่ยวกับสามภรรยาผู้หนึ่ง ซึ่งมีได้แต่งงานกันอย่างถูกต้องตามกฎหมาย แต่ก็อยู่กันมาอย่างมีความสุขและมีลูกที่น่ารัก

ร่วมกัน และในตอนสุดท้าย ทั้งสองก็ได้ทำพิธีแต่งงานอย่างถูกต้องตามกฎหมาย เมื่อฝ่ายภรรยาพบว่าสามีกำลังอยู่ในอารมณ์ดี

ปัจจุบันธนาคารแห่งประเทศไทยมีสถานที่ถาวรแล้ว หลังจากที่ได้เช่าสถานที่สองแห่งเป็นสำนักงานตั้งแต่เริ่มเปิดดำเนินการมา การปฏิบัติงานในต่างจังหวัด ซึ่งกำลังขยายวงกว้างอยู่ ทำให้สามารถเปิดสาขาแห่งแรกขึ้นมาในภาคใต้ และขณะนี้ (2508) กำลังมีคำริที่จะเปิดสาขาอีกสองแห่งในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ความริเริ่มใหม่อีกอันหนึ่งของรัฐบาลซึ่งได้รับแรงหนุนจากนายป๋วย ก็คือการจัดตั้งคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน ในปี 2502 ซึ่งนับเป็นความพยายามครั้งแรกในการกระตุ้น และระดมการลงทุนจากเอกชนในประเทศและการลงทุนจากต่างประเทศ หลังจากจัดตั้งได้หนึ่งปีได้มีการลงนามในสัญญาส่งเสริมถึง 88 ราย มีทุนจดทะเบียนรวมกัน 874.1 ล้านบาท และในจำนวนนี้ 154.8 ล้านบาทมาจากนักลงทุนชาวต่างประเทศ ซึ่งรวมแล้วประมาณว่าการส่งเสริมอุตสาหกรรมชุดนี้จะสร้างงานได้ถึง 20,264 งาน ในปี 2506 ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนอุตสาหกรรมพระราชบัญญัติฉบับนี้ให้สิทธิประโยชน์ในหลาย ๆ ด้านแก่นักลงทุน ทั้งในประเทศและต่างประเทศอย่างเท่าเทียมกัน รวมทั้งการยกเว้นภาษีเงินได้ให้ช่วงระยะเวลาหนึ่ง การยกเว้นภาษีศุลกากรให้กับเครื่องจักรหรือเครื่องมือที่ใช้ในการผลิตและวัตถุดิบสำคัญที่นำเข้ามาใช้ผลิต และในกรณีที่เป็นก็เพิ่มอัตราภาษีศุลกากรที่จัดเก็บจากผลผลิตคู่แข่งขึ้นให้อีกด้วย

นายป๋วยเป็นผู้หนึ่งที่มีบทบาทในการริเริ่มให้มีการใช้ระบบวางแผนส่วนกลาง ในปี 2500 ธนาคารโลกโดยการชักนำของนายป๋วยได้จัดส่งคณะศึกษาชุดหนึ่งเข้ามายังประเทศไทย เพื่อเตรียมการวางแผนพัฒนาทั่วไป จากข้อเสนอแนะของคณะศึกษาชุดนี้ รัฐบาลได้จัดตั้งสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้นมาในปี 2502 เพื่อให้เป็นหน่วยงานทำหน้าที่ร่างแผนพัฒนา 8 ปี ฉบับที่ 1 (2504-2509)

แผนพัฒนาฉบับแรกซึ่งจัดทำสำเร็จเมื่อปลายปี 2503 ได้วางเค้าโครงการพัฒนาขั้นพื้นฐานไว้ เช่น การกระจายประเภทผลผลิตทางการเกษตร การเปลี่ยนแปลงไปสู่การอุตสาหกรรม และการปรับปรุงบริการสังคมด้านต่าง ๆ เป็นต้น ทั้งนี้โดยมีลักษณะยึดหยุ่นอย่างเต็มที่ไว้สำหรับการจัดสร้างโครงการพื้นฐานสำหรับการพึ่งตนเองทาง

เศรษฐกิจไว้ด้วย เป้าหมายที่กำหนดไว้ไม่สูงนักในแผนพัฒนาฉบับนี้ก็คือ การรักษาระดับอัตราการลงทุนรวมร้อยละ 10 ของผลิตภัณฑ์ประชาชาติเบื้องต้น เพื่อให้มีการจ้างงานเพียงพอสำหรับประชากรที่เพิ่มขึ้นและการเพิ่มรายได้ประชาชาติต่อหัว ในอัตราไม่น้อยกว่าร้อยละ 3 ต่อปี เงินทุนที่จะนำมาใช้จ่ายตามแผนพัฒนาในขั้นแรก จะมาจากการจัดสรรงบประมาณประจำปี และจากการกู้ยืมภายในประเทศ ถึงแม้ว่าการกู้ยืมจากต่างประเทศ และความช่วยเหลือจากต่างประเทศ ซึ่งคาดว่าจะคงประมาณร้อยละ 30 ของค่าใช้จ่ายทั้งหมด จะเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ความพยายามส่วนใหญ่จะเน้นไปในทางยกระดับอัตราการออมในประเทศเป็นหลักสำคัญ

รัฐบาลได้ประกาศเจตนารมณ์ว่า จะดำเนินการตามแผนพัฒนา โดยจะพยายามอาศัยเงินทุนจากธนาคารกลางให้น้อยที่สุด และปรากฏว่าในช่วง 3 ปีแรกรัฐบาลสามารถดำเนินการตามแผนได้โดยไม่ต้องพึ่งบริการของธนาคารกลาง เพื่อหาทางขยายเครดิตให้กับระบบธนาคาร ให้สอดคล้องกับความต้องการเงินที่มีมากขึ้นจากกิจกรรมต่าง ๆ ตามแผนพัฒนา รัฐบาลได้อาศัยรายได้จากเงินภาษีที่เพิ่มขึ้นตามการขยายตัวของเศรษฐกิจโดยปกติ และส่วนเหลือจากการกู้ยืมภายในประเทศโดยการขยายพันธบัตรรัฐบาล ซึ่งไม่สร้างแรงกดดันทางด้านเงินเฟ้อ ในช่วง 3 ปีแรกของแผนพัฒนา ความช่วยเหลือและเงินกู้จากต่างประเทศคิดเฉลี่ยประมาณเพียงปีละ 1,350 ล้านบาท นับว่ามีปริมาณค่อนข้างน้อย ซึ่งแสดงว่าประเทศไทยได้พยายามพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยอาศัยทรัพยากรของตนเองที่มีอยู่

ในฐานะที่เป็นกรรมการผู้หนึ่งในจำนวน 10 คนของคณะกรรมการบริหารสภาพพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาตินับแต่จัดตั้งขึ้นมา นายป๋วยได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบคณะกรรมการชุดทางหลวง ชุดระบบการระบายน้ำและท่อน้ำทิ้งของกรุงเทพฯ และชุดการศึกษา

ความสนใจในเรื่องระบบทางหลวงของนายป๋วย นับย้อนหลังไปได้ถึงปี 2498 เมื่อนายป๋วยได้เสนอต่อผู้อำนวยการคณะกรรมการความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกา ว่า ควรมีการสร้างทางหลวงตัวอย่างขึ้น เพื่อแสดงให้เห็นถึงวิธีการสร้างถนนที่ดีและเพื่อทราบถึงค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างที่เป็นจริง เมื่อไม่มีการเตะถ่วงหรือการปฏิบัติอันมิชอบทั้งหลาย ผลของข้อเสนอนี้คือทางหลวงมิตรภาพ ซึ่งสหรัฐอเมริกาออกค่าใช้จ่าย

สร้างให้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เส้นทางสายนี้ได้ทำให้ดินแดนป่าเขาอาณาบริเวณกว้างขวาง ที่แต่ก่อนการคมนาคมไปไม่ถึง ได้มีการขยายการปลูกพืชผลชนิดใหม่ขึ้นเป็นจำนวนมาก รวมทั้งข้าวโพด ปอ มันสำปะหลัง ละหุ่ง และถั่วเหลือง ในปี 2507 ข้าวโพดจากดินแดนส่วนนี้คิดเป็นร้อยละ 25 ของผลผลิตข้าวโพดทั้งประเทศ ทำให้ปริมาณการส่งออกข้าวโพด ซึ่งก่อนหน้านี้มีน้อยมาก ได้ขยายตัวขึ้นถึงกว่า 9 แสนตัน และนับเป็นสินค้าออกที่ทำรายได้สูงเป็นอันดับ 3 ในปีนั้น รองจากข้าวและยางพารา นอกจากนี้บริเวณนี้ยังเป็นแหล่งปลูกปอส่วนใหญ่ของประเทศ ทำให้ไทยเป็นประเทศที่ส่งออกสูงเป็นอันดับที่ 6 ของโลก นับแต่ปี 2503 เป็นต้นมา รัฐบาลได้ดำเนินโครงการจัดสร้างทางหลวงหลายสาย ตามคำแนะนำของคณะกรรมการชุดทางหลวงของนายป๋วย การจัดสร้างเส้นทางใหม่ ๆ เหล่านี้ จะก่อให้เกิดประโยชน์ทำนองเดียวกันต่อเศรษฐกิจของประเทศ

การจัดสร้างระบบการระบายน้ำและท่อน้ำทิ้งของกรุงเทพฯ ขึ้นใหม่ เป็นข้อเสนอแนะอันหนึ่งของบริษัทอเมริกัน ซึ่งรัฐบาลได้จ้างเข้ามาศึกษาเกี่ยวกับการวางผังเมืองนครหลวง ในปี 2500-2501 ข้อเสนอนี้ไม่ได้มีการติดตามผลกันแต่ประการใด จนกระทั่งได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการ โดยมีนายป๋วยเป็นประธาน ขึ้นมา การดำเนินงานตามโครงการซึ่งต้องใช้เงินจำนวนมากกำลังจะเริ่มขึ้น โดยมีลักษณะการควบคุมภายในซึ่งกันและกันอยู่ด้วย เพื่อเป็นการประกันว่าจะมีการใช้จ่ายเงินไปอย่างสุจริตและมีประสิทธิภาพ

ในฐานะนักเศรษฐศาสตร์ผู้ตระหนักดีถึงความสำคัญของการศึกษาในฐานะเป็นปัจจัยหนึ่งของการพัฒนาเศรษฐกิจ นายป๋วยได้ทุ่มเทความพยายามส่วนหนึ่งไปในการชักจูงให้รัฐบาลดำเนินนโยบายการศึกษา เพื่อสร้างกำลังคนให้สอดคล้องกับความต้องการทางเศรษฐกิจที่ขยายตัวอยู่ทุกขณะ นายป๋วยมีความเห็นว่า ความพยายามในเรื่องนี้ควรเน้นไปในด้านความต่อเนื่องของการศึกษาอบรม และในเรื่องของคุณภาพและปริมาณ ยิ่งไปกว่านั้นนายป๋วยเชื่อว่า ปัญหาการบริหารการศึกษา นั้นควรได้รับการศึกษาวิเคราะห์และแสวงหาแนวทางแก้ไขปรับปรุงกันอย่างจริงจัง ไม่ใช่โดยนักการศึกษาเพียงกลุ่มเดียว แต่ควรรวมทั้งบริษัทเอกชนและกิจการอุตสาหกรรมและเกษตรกรรมทั้งหลาย ซึ่งจะเป็นผู้จ้างงานผู้ที่สำเร็จการศึกษาเหล่านี้ด้วย ในฐานะกรรมการผู้หนึ่ง

ในคณะกรรมการพัฒนาการศึกษาของสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ นายป๋วยได้ร่วมงานอาสาสมัคร ซึ่งประกอบด้วยผู้ที่มีความคิดเห็นคล้ายคลึงกัน ทั้งข้าราชการ นักการศึกษา และนักเศรษฐศาสตร์ แล้วจัดตั้งเป็นกลุ่มทำงานขึ้น โดยพบปะหารือกันทุกสัปดาห์เป็นเวลาสองปี การดำเนินงานของกลุ่มนี้ปรากฏในผลการศึกษา 37 หน้า เรื่องโครงการเงินกู้เพื่อการพัฒนาการศึกษา พ.ศ. 2508-2513 ซึ่งได้นำเสนอในปี 2506 ต่อคณะกรรมการบริหารของสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ และได้รับความเห็นชอบในหลักการ และหลังจากนั้นก็ได้มีการเสนอต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณา ผลการศึกษานี้ได้กลายเป็นพื้นฐานสำคัญของโครงการเงินกู้เพื่อการศึกษา ซึ่งคณะกรรมการพิเศษมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นประธานได้ดำเนินต่อมา การดำเนินการตามโครงการนี้จำเป็นต้องมีค่าใช้จ่ายจำนวนมาก ดังนั้นจึงมีความเห็นกันว่า เงินค่าใช้จ่ายส่วนหนึ่งของโครงการควรได้มาจากเงินกู้จากต่างประเทศ

ธนาคารโลกซึ่งมีความสนใจต่อโครงการศึกษาของประเทศกำลังพัฒนาอยู่แล้ว ได้แสดงออกให้ทราบว่า จะให้การพิจารณาเป็นพิเศษสำหรับแผนพัฒนาการศึกษาของประเทศไทย ดังนั้นในเดือนสิงหาคม 2508 คณะผู้แทนจากยูเนสโกก็ได้เดินทางเข้ามาประเทศไทยตามคำขอของธนาคารโลก เพื่อมาสำรวจถึงความจำเป็นและความเป็นไปได้ในแผนพัฒนาการศึกษา คณะผู้แทนชุดนี้ได้ใช้รายงานของกลุ่มทำงานของนายป๋วยเป็นหลักในการรายงานสรุปผล ขณะนี้เงินกู้ขั้นต้นสำหรับการพัฒนาโรงเรียนอาชีวศึกษากำลังอยู่ในขั้นตอนสุดท้ายของการเจรจากับธนาคารโลก

ในประเทศไทย ซึ่งก็เช่นเดียวกับในประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่ เจ้าหน้าที่ที่มีความสามารถและผลงานดีเด่น ยิ่งทำงานได้มากเพียงใดก็จะยิ่งได้รับมอบหมายให้ทำงานมากขึ้น นอกเหนือจากตำแหน่งที่ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง และสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติแล้ว นายป๋วยยังเป็นกรรมการในสภาวิจัยแห่งชาติเป็นเวลาหลายปี รวมทั้งเป็นหัวหน้าหน่วยเศรษฐกิจของสภาวิจัยอีกด้วย นายป๋วยเป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญด้วยผู้หนึ่งตั้งแต่ปี 2502 แต่เข้าร่วมในการประชุมด้วยน้อยครั้ง ในฐานะกรรมการในคณะกรรมการสถิติแห่งชาติตั้งแต่ปี 2504 นายป๋วยได้มีบทบาทไม่น้อยผู้หนึ่งในการปรับปรุงการจัดเก็บข้อมูลให้ทันสมัย และมีความถูกต้องมากขึ้น นายป๋วยได้เน้นว่า ถ้าปราศจากข้อมูลเช่นนี้ การกำหนดนโยบาย

ทางเศรษฐกิจที่ถูกต้องสมเหตุสมผลก็ไม่อาจกระทำได้ นับแต่ปี 2505 นายป๋วยได้ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาของคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน ในเดือนมีนาคม 2507 นายป๋วยได้รับแต่งตั้งโดยนายกรัฐมนตรีให้เป็นกรรมการผู้หนึ่งในคณะกรรมการพิเศษ 5 คน ซึ่งมีหน้าที่สอบสวนข้อกล่าวหาการโกงกินเงินหลวงในกองมรดกของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้วายชนม์ นอกจากนี้ นายป๋วยยังทำหน้าที่เป็นผู้แทนไทยในคณะกรรมการของสถาบันเพื่อการพัฒนาและการวางแผนเศรษฐกิจแห่งเอเชียขององค์การสหประชาชาติ นับแต่ปี 2508 เป็นต้นมาอีกด้วย

เพื่อเป็นการรำลึกถึงคุณความดีของนายป๋วยที่อุทิศให้แก่ราชการ นายป๋วยจึงได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นต่าง ๆ ดังนี้

พ.ศ. 2505 มหาวชิรมงกุฎไทย

พ.ศ. 2507 มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก

พ.ศ. 2508 ทูตียจุลจอมเกล้าวิเศษ

ในระหว่างปี 2508 นายป๋วยรับบรรยายวิชาหลักเศรษฐศาสตร์แก่นักศึกษาชั้นปีที่หนึ่งและชั้นปีที่สองที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นประจำ และยังเป็นกรรมการในสภามหาวิทยาลัยด้วย ในเดือนกันยายน 2507 ได้รับแต่งตั้งเป็นกณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ด้วยความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะทุ่มเทตัวเองให้กับการปรับปรุงการศึกษา สำหรับผู้ที่จะเป็นนักเศรษฐศาสตร์ของไทยต่อไปในอนาคต นายป๋วยจึงได้ขออนุญาตลาออกจากตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย อย่างไรก็ตาม นายกรัฐมนตรีสมัยนั้นตระหนักดีว่า นายป๋วยเป็นผู้มีส่วนสำคัญในความศรัทธาของทั้งในประเทศและต่างประเทศ ที่มีต่อการดำเนินงานของธนาคารแห่งประเทศไทย นายกรัฐมนตรีจึงได้ขอร้องให้นายป๋วยดำรงตำแหน่งผู้ว่าการต่อไปก่อนจนกว่าจะหาผู้มาดำรงตำแหน่งแทนได้ มีรายงานกล่าวว่า ผู้ที่ได้รับการทาบทามให้ดำรงตำแหน่งผู้ว่าการหลายคนต่างยืนยันว่าไม่สามารถที่จะทำหน้าที่นี้ได้ดีเท่านายป๋วย

ในชีวิตการทำงาน นายป๋วยไม่เคยคิดว่า งานในตำแหน่งต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมายให้ทำเป็นงานที่ง่ายสบาย ไม่ต้องใช้ความพยายามแต่อย่างใด นายป๋วยได้ทุ่มเทความสามารถปฏิบัติหน้าที่มากมายหลายอย่างด้วยความตั้งใจและพากเพียรยิ่ง นายป๋วยเป็นผู้ที่ใจกว้างและพร้อมที่จะให้ความดีความชอบแก่เพื่อนร่วมงานและเจ้าหน้าที่ได้บังคับบัญชา

เสมอ เมื่อเห็นว่าสมควรได้รับ และโดยปกติเมื่อเห็นว่าสำนักงานแห่งใดที่เข้าไปรับผิดชอบบริหารงานนั้นสามารถดำเนินต่อไปได้โดยเรียบร้อยดีแล้ว นายปวิญก็จะเสนอแนะให้หาผู้อื่นมาดำรงตำแหน่งแทนคน เพื่อส่งเสริมผู้ได้บังคับบัญชาได้มีโอกาสเลื่อนตำแหน่งสูงขึ้น ตัวอย่างในเรื่องนี้ได้แก่ การลาออกจากตำแหน่งผู้อำนวยการสำนักงานประ-
มาธ เพื่อให้ผู้ช่วยของนายปวิญได้ขึ้นมาดำรงตำแหน่งแทน

ในด้านความอดสาหะและความตั้งใจมั่นของนายปวิญนั้น ผู้ร่วมงานใกล้ชิดคนหนึ่งกล่าวว่า ประมาณร้อยละ 70 ของความพยายามของนายปวิญเป็นไปเพื่อการขจัดความไม่มีประสิทธิภาพและคอร์รัปชัน แต่นายปวิญเองมิได้มีความย่อท้อแต่อย่างใด บางคนได้กล่าวชื่นชมในวิธีการอันสุขุมและมีเหตุผลที่นายปวิญได้เข้ามาโดยตลอดในการปกป้องชื่อเสียงของธนาคารแห่งประเทศไทยและของรัฐบาล รวมถึงการคัดค้านอดีตนายกรัฐมนตรีผู้ล่วงลับไปแล้ว(หมายถึงจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์)เกี่ยวกับแผนการนำเงินสำรองส่วนเกินมาใช้หมุนในการพิมพ์ธนบัตรเพิ่มขึ้นเพื่อมาใช้ในโครงการพัฒนา ซึ่งจะจัดทำอย่างใหญ่โตมโหฬาร นายปวิญตระหนักดีว่า วิธีการนี้จะสร้างแรงกดดันเงินเพื่ออย่างรุนแรง จึงได้พยายามใช้ความสามารถและความชำนาญของคนที่อยู่รอบตัวจนสามารถหยุดยั้งการพิมพ์ธนบัตรเพิ่มขึ้นได้สำเร็จ โดยยินยอมให้ใช้เงินสำรองส่วนเกินจำนวนหนึ่งเพื่อการพัฒนาดังกล่าวได้ ในคราวที่นายปวิญต้องทำการปกป้องประเทศไทยในที่ประชุมคณะมนตรีเศรษฐกิจระหว่างประเทศเกี่ยวกับกรณีลักลอบขนสินค้าออกนอกประเทศได้มีคำสั่งให้นายปวิญเดินออกจากที่ประชุม นายปวิญไม่เห็นด้วย จึงได้เสนอให้รัฐบาลมีคำสั่งใหม่ ทั้งนี้เพื่ออนาคตและชื่อเสียงของประเทศไทยเอง รัฐบาลในสมัยนั้นได้มีคำสั่งใหม่ว่า ให้นายปวิญทำอะไรก็ได้ตามที่เห็นควร

ปาฐกถาในที่สาธารณะของนายปวิญนั้น มักมีผลในทางเดือนสติยับยั้งอยู่เสมอ และในบางครั้งก็มีผลให้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงกฎหมายด้วย ภายใต้ภาวะการณ์ทางการเมืองของไทยสมัยนั้น ซึ่งคณะทหารที่ทำการปกครองประเทศมีอำนาจเกือบเด็ดขาด บ่อยครั้งนายปวิญต้องแสดงความคิดเห็นออกมาอย่างเป็นทางการเป็นนัย แต่ขณะเดียวกัน ก็สามารถเข้าใจได้โดยไม่ผิดพลาดด้วย ในงานเลี้ยงประจำปีของสมาคมธนาคารไทยในปี 2507 นายปวิญได้กล่าวยกย่องหลักการอันดีของจอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี ที่ว่า ผู้ที่เป็นรัฐมนตรีจะต้องไม่ยุ่งเกี่ยวกับกิจการทางการค้า ขณะเดียว

กันนายป๊วยก็กล่าวว่า มีคำถามอยู่ข้อหนึ่งซึ่งนายป๊วยเองก็ไม่สามารถตอบได้ นั่นก็คือ กิจการธนาคารเป็นกิจการทางการค้าหรือไม่ หลังจากได้อ่านคำปราศรัยของนายป๊วย ในวันรุ่งขึ้น นายกรัฐมนตรีก็ได้ประกาศลาออกจากคณะกรรมการอำนวยการของธนาคาร สองแห่งทันที พร้อมทั้งได้ออกคำสั่งให้รัฐมนตรีทั้งหลายปฏิบัติตามด้วย ยกเว้นกรณี ธนาคารทหารไทยเท่านั้น

ด้วยลักษณะของการเป็นผู้ที่ไม่แสวงแสวงแสวงและไม่วางโต นายป๊วยยืนยันว่า เขาไม่ควรได้รับเงินเดือนมากเกินไป ถึงแม้ว่าจำนวนที่นายป๊วยรับนั้นจะน้อยกว่าเงินเดือนเต็มตามอัตราของตำแหน่งหน้าที่ที่ทำอยู่ก็ตาม นายป๊วยก็ตระหนักดีว่า รายได้ของเขานั้นยังสูงกว่ารายได้เฉลี่ยของประชากรอยู่มากทีเดียว นายป๊วยนับว่าเป็นผู้ที่มีมนุษยธรรมทั้งในการกระทำและในความคิด และด้วยความทรงจำเกี่ยวกับความยากลำบากของมารดาคนที่ต้องดิ้นรนหาเลี้ยงครอบครัวใหญ่ นายป๊วยจึงได้ให้การช่วยเหลือแก่ผู้คนที่ประสบความยากลำบากเช่นนี้อยู่เสมอ และในบางครั้งก็กระทำไปโดยไม่ประสงค์จะออกนาม แต่ที่สำคัญที่สุดก็คือ ไม่เคยมีการคุยโวโอ้อวดในการช่วยเหลือผู้อื่นที่ได้กระทำลงไปแต่อย่างใด ถึงแม้ว่านายป๊วยจะไม่มีทุนรอนของตนเองก็ตาม แต่ก็ไม่เคยเป็นที่ปรากฏว่า นายป๊วยมีความสนใจในการทำธุรกิจการค้าใด ๆ ไม่ว่าจะโดยทางตรงหรือทางอ้อม

นายป๊วยจัดงานเลี้ยงรับรองเฉพาะที่เป็นงานรับรองของทางการ ซึ่งต้องกระทำในฐานะผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยเท่านั้น โดยจัดขึ้นที่ธนาคารแห่งประเทศไทยหรือไม่ก็ตามกัตตาคารทั่วไป สำหรับเวลาว่างซึ่งหาได้ยากมาก นายป๊วยจะสงวนไว้สำหรับครอบครัว ด้วยอุปนิสัยแบบเป็นตัวของตัวเองและความรู้สึกที่ไม่ได้เห็นความสำคัญกับรูปแบบของการตกแต่ง นายป๊วยไม่มีชุดดินเนอร์แจ็กเก็ตเป็นของตัวเอง และยืนยันว่าไม่จำเป็นต้องใช้มันด้วย บุตรชายทั้งสามคนของนายป๊วย ขณะนี้ (2508) กำลังศึกษาอยู่ในโรงเรียนไทยในกรุงเทพฯ ซึ่งผิดกับบุตรของผู้มีตำแหน่งหน้าที่สูงคนอื่น ๆ ซึ่งมักจะส่งไปโรงเรียนต่างประเทศกัน สำหรับงานอดิเรกนั้น นายป๊วยรับว่าสำหรับเขาก็คือ “การทำงาน” ด้วยความรู้สึกห่วงใยกับการสร้างสภาพที่ดีขึ้นเพื่อประเทศชาติ โดยทั่วไปและเพื่อประชาชนผู้ยากไร้โดยเฉพาะ นายป๊วยได้แปลบทความเกี่ยวกับบริ-การสังคมสงเคราะห์ในอังกฤษซึ่งเขียนโดยภรรยาของนายป๊วยเอง เป็นภาษาไทย บทความ

อยู่ในหนังสือแจกงานศพของมารดานายป้วยในปี 2493 และได้รับการตีพิมพ์ในเวลาต่อมาโดยสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ซึ่งได้ใช้บทความนี้ในหลักสูตรฝึกอบรมงานสังคมสงเคราะห์อันเป็นหลักสูตรแรกในประเทศไทย เนื่องจากมีความสนใจที่คล้ายกันกับของกรรยา ซึ่งเป็นนักสังคมสงเคราะห์อาสาสมัครที่ออกทำงานอย่างจริงจัง นายป้วยจึงได้ดำรงตำแหน่งประธานมูลนิธิเด็กพิการในระหว่างปี 2498-2499 ด้วย

โดยการกระทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง นายป้วยได้ทำให้ผู้ร่วมงานและเจ้าหน้าที่ของเขาเปี่ยมไปด้วยความภาคภูมิใจและชื่นชมกับการปฏิบัติงานอย่างมีคุณภาพ นอกจากนี้การกระทำของนายป้วยยังเป็นแรงบันดาลใจสำหรับข้าราชการผู้ขยันขันแข็งคนอื่น ๆ จำนวนมากในขณะเดียวกันอีกด้วย นายป้วยผู้ซึ่งถือว่า ความเรียบง่ายคือความงาม และความซื่อสัตย์สุจริตคือคุณความดีสูงสุดของชีวิตข้าราชการ เป็นหลักประจำใจซึ่งยึดถือมาช้านาน และได้เผยแพร่กับเพื่อนร่วมงานด้วยว่า พวกเราในฐานะนักเศรษฐศาสตร์ผู้แสวงหาความจริงและผู้ใช้วิชาชีพ จะต้องไม่เป็นเพียงผู้ที่คอยเรียนรู้ อยู่เสมอและทำงานอย่างมีประสิทธิภาพเท่านั้น พวกเราจะต้องมีความซื่อสัตย์สุจริต และต้องแสดงให้เห็นปรากฏออกมาถึงความซื่อสัตย์สุจริตนั้น อย่างเพียงพอที่จะเรียกร้องให้ผู้อื่นมีความซื่อสัตย์สุจริตด้วย

สิงหาคม 2508

มนิลา, ฟิลิปปินส์

บทความนี้แปลจากประวัติที่มูลนิธิแมกไซไซ กรุงเทพมหานคร เรียบเรียงขึ้นเพื่อประกอบเป็นเอกสารในการพิจารณาอบรมรางวัลให้นายป้วย เมื่อ พ.ศ. 2508